

PÁRBESZÉD

A MÚLTRÓL

Könnyen osztogatjuk az előítélet-bélyegeket. A múltba feledkezők poros gondolkodásuk, a jelenre koncentrációk mának élők, a jövőt fűrkészők pedig fantaszták. Csakhogy az ember furcsa anyagból van gyúrva, így képes tudatában hidat verni tegnap, ma és holnap között. Persze azért a bélyegeket sem dobja sutba. Senki se gondolná például, hogy *Kristó Gyula*, a szegedi *József Attila Tudományegyetem* történelemszakkészítője, aki a magyar történelem „őskorát” kutatja, valamikor versenyszerűen futballozott, ma is rendszeresen olvassa a Népportot, és cseppet sem veszi tapintatlanságának a provokatív kérdést:

„Szóhoz jut az érzélem”

— Lehet-e szeretni a múltat?

— Nekem olyan a múlt, mintha jelen lenne. Nemcsak azért, mert a jelen elképzelhetetlen a múlt nélkül. Számomra a történelmi tegnapi, a magyar középkor meglepően minden forrással teljesebbé lesz. Ha őseink a géneken keresztül máig bennünk „zakatolnak”, akkor ez érvényes a régvoltra is. Ezért a múltat lehet nem szeretni, de levakarni magunkról aligha sikerülhet, hiszen szokásaink, mentalitásunk morzsáiban is ott rejtőzködik az ország sorsa. A „hogyan vagy?” kérdésre más feleletet ad a francia, mást az orosz vagy az angol, és megint mást a magyar. Én egyébként a 850-től 1350-ig terjedő ötszáz évbe szerettem bele.

— Jöhet hát a szokványkérdés: mire tanít minket a múlt?

— Ez függ a helytől, az időtől, a kortól — de függ a befogatótól és az interpretatórtól is. A történelmi tudomány, mely tudományos eszközökkel vizsgálható, de mivel mindig közvetítővel jut el hozzánk, van egy szubjektív szelete is, amely az egyetemeset lehetetlenné teszi. Még két azonos pártállású és nézetű ember is tolmácsolhatja másként az adott kort, mert az értelem mellett szóhoz jut az érzélem — azaz rettentően fontos: kivel üzen az a bizonyos múlt?

— A hogyan tehát függ a kivel-től...

— A társadalom sorsa, akár az emberé — nemigen tűri a képleteket, ám a történelem mindig fölkinál közös pontokat, általánosítható folyamatokat, levonható konklúziókat. Létfonosságú tehát, hogy a történelem a felszín csobogása mögül kihallja a múlt moráját, különben óhatatlanul leegyszerűsíti, eseményfűzré degradálja a történelmet. A helyes szemléletmód nem teszi feleslegessé a fölkészültséget! A két egészséges aránya nélkül a történelem könnyen válhat a napi aktualitások prédájává, s hetenként üzenhet nekünk tennivalókat, okozhat értelmezésszerű zavart.

— Számomra a történelemírás egykori torzításai inkább a vulgarizálást jelentették, amely szinte leporló-egyszerűségűvé tette a tanulnivalót: könnyű volt a jót elválasztani a rossztól, az előrevívót a hátrahozótól.

— Csakhogy egy társadalom előbb-utóbb eljut odáig, hogy plasztikusabban ábrázolja múltját, ne engedje a történelmet a propaganda pusztá talpálaválójává züllesztetni, s megbarátkozik a feketén és a fehérrel kívül a többi színnel is. Csakhogy ilyenkor rendszerint megindul egyfajta deheroizálási hullám, amely kiiktatja a hőseket, megkopik a példázat ereje, és ez legalább akkora baj, mint hús-vér emberek szobrokként tanítani. És vajon nem okoz-e kiábrándultságot, csalódást, végső fokon zűrzavart az, amikor a szinte népmesei ihletéssel előadott múlt hirtelen szövevényesen bonyolult történelemmé válik.

„Nem lehet ex katedra tanítani”

— Gondolom, azt azért tudomásul kell vennünk, hogy a politikának a történelemmel szemben mindig is voltak és vannak elvárásai, hiszen — ahogy mondják — a történelem a politikával folytatódik.

— Természetesen a politika meghatározza, hogy kinek, illetve milyen eszmeáramlatnak örököse, bár abban sem kell feltétlenül megbizni, hiszen például *Petőfi* nevével sokan visszaélték. Nyilvánvaló az is, hogy nemcsak a tömegeket, de szűkebb szakmám képviselőit is orientálja: kinek a neve van a lobogón. A baj ott kezdődik, amikor egy kurzus *Dózsa Györgyre* esküdjé megiltja, hogy *Mátyás király*val foglalkozunk. Az 1950-es években csak a nép fiai válhattak hőökké, az osztályharc létesítéséhez kellett szolgáltatni a történelmi alakokat, ekkor vált *Szent István I.*, *Istvánná, III.* *Béla*ról pedig nem szabadott azt

írni, hogy nagy birodalmat hozott létre, mert hasonló megállapításra jutott vele kapcsolatban a rossz emléklű *Hóman Bálint* is. Tudomásul kell vennünk, hogy a történelemből nem lehet gyümölcsként válogatni, és csak a számunkra szépet tálba tenni, a többit pedig megnézetlenül otthagyni.

— Ezt úgy érti, hogy ami a történelem szemétdombjára való, annak oda is kell kerülnie?

— Ignófus azt mondta: a múlttal szemben csak egy kötelességünk van — lerázni magunkról. Csakhogy ez nem megy olyan könnyen. Főhívom a figyelmét arra a különbségre, hogy más kimerítően elemezni egy adott kort, mint sorsközösséget vállalni vele. Továbbmegyek: a kor kimerítő vizsgálata szolgálhat csak olyan tanulsággal, amely nemzetet ébreszt rá arra, hogy az ország hajdan rossz nyomon járt. Az önostorozás, a kollektív utódat folytonos táplálása előbb-utóbb inkább ellenérzést kelt, mintsem felelősségvállalást szül. A múltat előbb „be kell vallani”, csak azután kerülhet a szemétdombra az, ami

„Anakronizmus a voltból vant csinálni.” NAGY LÁSZLÓ FELVÉTELE

oda való. Ortega így ír erről: „A múltnak megvan a maga igaza. Ha nem adjuk meg neki, jön, és követeli ott is, ahol nincs igaza.”

— Valószínű, hogy főként a közelmúltat fenyegetik aktuálpolitikai szempontok...

— Nagyon téved! Az 1950-es évek komoly károkat okoztak az én kutatási területemen is, hiszen az az időszak nem bővelkedett a népi hőskövekben. *Budai Nagy Antal*, *Dózsa, Gubec Máté* ugyan jöhetett, ám a középkor jelentős része árnyékba került. Persze, mondhatnám, hogy ez az én szerencsém — sok még a fehér folt, bőven van mit kutatnom. De nagyobb öröm számomra az, hogy a mai politika a tudósoktól — joggal — világlátást követel, és nem elhallgatást, elsekélyesítést. Nincsenek szélsőséges preferenciák, könyv jelenhetett meg *Werbőcziről*, *Tisza Istvánról* és megannyi más — tulajdonképpen negatív szerepet játszó — politikusról. Az interpretálás fontossága vált elsőrendűvé, és tudatos a szándék: a kutató szemléletével formálja a történelmi gondolkodást!

— Több katalizma érte ezt az országot, történelmünkben sok a cikcakk. A különböző árnyalatok, a nézetek nyilvános ütközése nem zavarja-e meg a laikusokat az eligazodásban?

— Az, hogy nemigen beszélhetünk még ma sem egységes történelmi köztudatról, aligha az árnyaltabb fogalmazó történelemszakkészítő. Örvendek, hogy nem egy tanulmány, kordokumentum sikerkönyvvé vált, mert ez bizonyítja, hogy sokan kíváncsiak a múltra, és vágyanak a történelmi tisztánlátásra. Fontos lenne azonban a történelemoktatás korszerűbbé tétele is, mert még ma sem elég élő, nem elég érdekelődés, pedig az emberek nagy része szisztematikusan egyszer, legfeljebb kétszer találkozik a régmúlttal: az általános és a középszintű. Történelmet nem lehet ex katedra tanítani, viszont meggyőzővé kell tenni, mégpedig úgy, hogy ebben szerepet játsszon mind az értelem, mind az érzélem, s szálai elvezessenek a mához.

— Például a középkor?

— Régióknál éppen a XVI. századtól válik pénztelenné! Akkor változott meg a világkereskedelemben betöltött szerepe, ráadásul jött a török és a belső viszály. Magyarország társadalmi-politikai értelemben sokszor próbálkozott a felzárkózással, de ezek a kísérletek sohasem teremtettek alapvetően jó gazdasági kondíciót — a tőkéhiány te-

hát cseppet sem mai gond. Négy-száz évet a szocializmus négy évtizedétől számon kérni pedig botorság... Vagy itt van a nemzeti-nemzetiségi kérdés! A problémák a XVIII. század végével sokasodtak, s ezek lezáratlansága máig kísért minket... A krónikás ilyenkor is csak egy dolgot tehet — reálisan föltárja a múltat, hogy okuljunk belőle. Amennyiben ezt elmulasztja: nincs üzenete.

— Érdekes azonban, hogy különbözőbb üzenet nélkül is hajlamos az ember a nosztalgizásra.

— Nincs olyan társadalom, amelyet ne jellemezne időről időre valamiféle nosztalgiahullám. A „történelmet” minden ember csak egyszer éli végig, így persze, hogy megszépítő az emlékezet, a visszatekintés. Már *Salamon* prédikátor figyelmeztette híveit: „Ne mondd azt: mi az oka, hogy a régi napok jobbakk voltak ezeknél? Mert nem bölcsességből származik az ilyen kérdés!” De hivatkozhatom *Széchenyire* is, aki azt írta: „Az emberi gyengeség a múltat, a régít mindig nagyobb fénybe szokta állítani, mint a jelent és a jövőt...” Higggye el nekem, hogy a monarchia úgynevezett békeévei igazán a világháborúkban nemesedtek meg, váltak „boldoggá”. De a nosztalgia önmagában nem káros, ha nem a csüggeteg mából irányul a virágzó múlt felé. Egyébként bevallom, hogy a sztorizó történetírást is pártolom. Egyrészt, mert múltunkban sok a megfejtetlen kérdőjel, másrészt, mert e tudomány igényli a fantáziát. Abszolút biztonsággal ma sem jelentheti ki senki, hogy *Zrínyit* a vadkan ölte meg. Nem árt a történelemfelfogásnak az sem, ha különböző verziók élnek *Rudolf trónörökös* vagy éppen *Teleki halálával* kapcsolatban... Az viszont annál inkább, ha nem csupán tévedésből, de készakarva is ferdítünk, ha rosszul kérdezzük a múltat, mert a hamis válaszokkal hamisak lesznek következtetéseink is — éppen ezért tartom fontosnak az olyan társadalmi közeget, amely nem a kérdésvetést igyekszik befolyásolni, hanem a kapott válaszokat értékeli. A középkori magyar állam a többi között annak köszönhető virágzását, hogy hatalmi gépezete rendelkezett a türellem, a tolerancia erényével. Lassan mi is belátjuk, milyen veszélyeket rejt bizonyos történelmi szituációk túllontúl sarkos kezelése, a kompromisszumra való készség hiánya. A szélsőséges nézetek szerint *Segesvár* síkján elesni dicsőség, a patthelyzetből való kibontakozás lehetőségével élni — árulás. Szerencsére történelemszeink ezt ma már plasztikusabban látják.

„Visszatekintő próféták vagyunk...”

— Mégis sokan úgy vélik: legjobb a történelemtől tudomást se venni, hagyni, hogy elzúgjon a fejünk fölött.

— Lehet, de attól még a múltunk által determinált társadalmi környezetben élünk. *Fejes Endre Rozsdatemetőjében* *Pék Mária* évtizedeken át ugyanúgy főzi a halászlét, csak hogy a halhoz mindig másként jut! Érdekes, hogy minket egyszerre jellemez a múlttól való ödökdösés, s annak az ellenkezője — egyesek ma alkalmazható recepteket vélnék felfedezni a tegnapi, holott a tanulságok sohasem válhatnak leutánczandó példává, hiszen a körülmények változásához a problémák kezelése is idomul. Pont az a szép ebben a tudományban, hogy hiába konstans a forrás, a megközelítés variánsai kimeríthetetlenek, időről időre meghaladnak bennünket, s magunk is meghaladjuk önmagunkat. A történelemtudományban ritka, hogy valakinek száz százalékgig igaza van, mint ahogy az is, hogy egy százalékban sincs. A múlt lényege az, hogy megváltoztathatatlan — hiábavaló a „mi lett volna, ha...” kezdetű kérdések —, viszont a történelem tulajdonképpen mégiscsak hipotézisekből építkezik. Anakronizmus hát múltunkra indigót kényszeríteni, a voltból vant csinálni, de kell, lehet és érdemes a történelemmel operatívabban bánni. A szociológus, a közigazdász már bekapcsolódott a politikai műhelymunkába, a történelem még kevésbé, holott tanácsokat ő is tudna adni. Ahogy mondják: visszatekintő próféták vagyunk, hiszen poros aktákból, holt szövegtöredékekből, ösztövré dokumentumfoszlányokból kell többszörös kontrollal valamiféle fejlődés-vonalat felvázolni, amely egyfelől ajánlható a politikának a döntések előkészítéséhez, másfelől meg mindenkinek — a nemzeti önismeret tükréért. Mert bár *Ady* szerint a magyarnak *Mohács* kell, a történelmi tisztánlátás éppen azt szorgalmazza, hogy elkerüljük újabb *Mohácsainkat*.

Tamás Ervin